

and Civil Society. – Mimeo, Los Angeles: UCLA, 1992; 21. Bendix R. State, Legitimation and „Civil Society” // Telos. – 1990-1991. – Winter. – № 86. – P. 143–152; 22. Bobbio N. Gramsci and the concept of civil society // Civil Society and the State: New European Perspectives / Ed. by John Keane. – London, New York: Verso, 1988. – P. 73–99; 23. Cohen J. Interpreting the Notion of Civil Society // Toward a Global Civil Society / Michael Walzer, Ed. – Providence, Oxford: Berghahn Books, 1995. – P.35–40; 24. Dawisha K., Turner M. The Interaction Between Internal and External Agency in Post-Communist Transition // The International Dimension of Post-Communist Transitions in Russia and the New States of Eurasia / Ed. by K. Dawisha. – Armonk, N.Y., L.: M. E. Sharpe, 1997. – P. 403–411; 25. Ekiert G. Democratization Processes in East Central Europe: A Theoretical Reconsideration // British J. of Political Science. – 1991. – Vol. 21. – P. 285–313; 26. Howard M.M. The weakness of civil society in Post-communist Europe. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 206 p.; 27. Nielsen Kai. Reconceptualizing Civil Society for Now: Some Somewhat Gramscian Turnings // Toward a Global Civil Society / Michael Walzer, Ed. – Providence, Oxford: Berghahn Books, 1995. – P. 41–67; 28. Smolar A. Civil Society After Communism.

УДК: 323.39 (477)

МАРГІНАЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

В статті розглядаються теоретико-методологічні аспекти маргінальності української політичної еліти. Основний акцент зосереджується на проблемах формування політичної еліти, взаємозв'язку економічних і політичних аспектів в процесі становлення сучасної еліти. Однією з причин прояву маргінальності сучасної української політичної еліти є той факт, що в якості політичної еліти дісталася колишня комуністично-тоталітарна номенклатура, яка завдяки зміні ідеологічних орієнтирів зуміла зберегти свою владу і власність. Відповідно ця еліта по сьогоднішній день не може сформулювати основні засади української національної ідеї, а також перспективи економічного і політичного розвитку українського суспільства на довготривалий термін.

Ключові слова: політична еліта, влада, трансформація, маргінальність, суспільство, номенклатура, мораль, бюрократія.

Учені виділяють такі причини, що сприяють росту маргінальності у соціокультурному просторі – економічні: екстенсивний розвиток економіки, засилля застарілих технологій і форм праці, невідповідність системи освіти реальним потребам населення; соціокультурні: низький рівень життя, урбанізація, руйнування соціальних зв'язків, трансформація суспільства, коли неминує відбувається руйнування традиційних соціальних інститутів, підриваються умови існування цілих груп і класів; етнічні: міграції, змушені чи добровільні переселення; політичні: війни,

From Opposition to Atomization. //J. of Democracy. – 1996. – Vol.7. – № 1. – P. 344–383; 29. Sztompka P. Mistrusting Civility: Predicament of a Post Communist Society // Real Civil Society. Dilemmas of Institutionalization / Ed. by J. C Alexander. – Guildford, Surrey: Biddies Ltd., 1998. – P. 191–210; 30. Weigle V.F., Butterfield J. Civil Society in Reforming Communist Regimes: The Logic of Emergence // Comparative Politics. – 1992. – Vol. – 25. – № 1. – P. 1–23.

Mykola Ivanyuk

Development of the Concept of Civil Society:

Issues of Methodological Renovation

Contemporary methodological update the concept of civil society is based on syntheses individually and corporate approach and can be characterized as individually-group direction, which is based on a unity of private, group and public interest, which complement and balance each other. To update the content of the civil society concept is significantly influenced by the intensive development of the sector of nonprofit organizations and inconvertible processes of transnationalization institutions of the civil society.

Key words: civil society, methodological renovation, development of the concept.

© Василь Карпо
(м. Чернівці)

революції, політична опозиція, зміна політичних систем.

Проблема маргінальності в Україні стала актуальною на межі 90-х років ХХ ст. Це пов'язано з тим, що становлення та розвиток української держави супроводжувалися з руйнацією традиційного способу життя, усталених соціальних практик, моральних норм і цінностей. Водночас цей процес відбувався в контексті глобальних суспільних перетворень, зумовлених трансформацією розвинутих Західних країн у постмодерні суспільні утворення, що значно ускладнило проблему легітимізації правових норм та політичних рішень. В українському суспільстві це виявилось у суперечливих формах його модернізації. Виникла дуже неоднозначна і не прогнозована ситуація, коли подальший розвиток нашого суспільства як „нації, що запізnilась”, чи як нації, яка „наздоганяє модернізацію”, неминує відтворюватиме як традиційні для модерного суспільства конфлікти, так і ті, що належать до постмодерного суспільного стану, а це загрожуватиме соціальній стабільності [5, с 77].

Мета статті полягає в тому, щоб на основі новітніх здобутків політичної науки дослідити теоретико-методологічні аспекти маргінальності сучасної української політичної еліти, з'ясувати причини і наслідки прояву маргінальних ідей в середовищі політичної еліти, окреслити основні спектри досліджень в цьому напрямку.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. відбулася різка

зміна напрямку діяльності держави від неможливості контролювати політичні процеси до “одержавлення політичного простору”, що також безпосередньо вплинуло на маргіналізацію:

- більш чітко проявилася залежність представницьких органів влади від виконавчих;
- почалося відсторонення засобів масової інформації від органів державної влади, але при цьому, стала і зростати їхня залежність від правлячої еліти.

Процеси маргіналізації, що набули масового характеру у період після розпаду СРСР визначили основні напрями вивчення політичної маргінальності у сучасній науці:

По-перше, політичну маргінальність можна розглядати на інституційному рівні, коли маргінальність виводиться з окремих елементів (політичних інститутів, організацій і структур), функції яких спрямовані не на цілісність політичної системи, а на її дезорганізацію чи формування нових структур, тобто їх дисфункціональність чи інновацію.

По-друге, політична маргінальність прослідковується на елітарному і неелітарному рівні політичних акторів, тобто зв'язана з їхньою поведінкою, відхилення якої в „гіршу” сторону (віддалення від виборців, орієнтація на власні корисливі інтереси, невиконання громадських обов'язків) чи в „кращу” сторону (інновації у взаємодії з владою чи населенням, поява нових політичних орієнтацій). Мобілізуєчими силами, що впливають на „відхилення”, можна назвати політичну еліту й інтелігенцію, маргінальність яких обумовлена подвійними стандартами поведінки: пробудження як політичної активності, так і політичної пасивності і відчуження.

По-третє, політична маргінальність зачіпає політико-психологічний настрій населення, що викликано необхідністю пристосування індивідуально адаптивного до політичного простору.

Акторна політична маргінальність вивчається на рівні політичних відносин – взаємодії соціальних груп і політичних еліт, що багато в чому викликана подвійністю і різнонаправленістю їхньої політичної поведінки.

З розпадом тоталітарної системи на політичній арені замість однієї керівної партії з'явилася величезна кількість „карликових” партій, що обумовили виникнення деякої незалежної політичної сфери за межами державного механізму, так зване маргінальне “політичне поле”. Воно стало являти собою сукупність політичних партій, рухів і організацій, неполітичних об'єднань, профспілок, жіночих і молодіжних організацій, національних співтовариств, що намагалися по-своєму структурувати політичний простір. Основними мобілізуєчими силами політичної активності населення виступають інтелігенція й еліта, кожна з яких по мірі можливості впливає на політичну поведінку громадян.

Центральне місце в політичному просторі приділяється елітарним групам, а саме, меншості населення,

що приймає найважливіші рішення і править більшістю. Проблема маргіналізації торкнулася і цих груп.

Що стосується політичної еліти, то тут популярною є думка, що в якості політичної еліти країни дісталася колишня комуністично-тоталітарна номенклатура, яка, завдяки зміні ідеологічних орієнтирів зуміла зберегти свою владу і власність. Звернемося до визначення української еліти Я. Лесюка, президента фонду „Український вимір”, який досліджує перспективи розвитку українського суспільства і формування національної еліти. На запитання який зміст він вкладає в поняття національна еліта, Я. Лесюк відповів: „Формально вона існує. Проте це переважно управлінці вищого рівня, тобто еліта за посадою. Нашу еліту можна назвати неелітарною і в силу того, що вона тільки народжується, і в силу того, що не має низки специфічних рис. Ну, хоча б загостреного почуття відповідальності за справу, за своє добре ім'я, за вищі державні інтереси. У нас не має еліти, натомість є номенклатура, яка обстоє корпоративні, кланові інтереси” [4, с. 2-4].

Визначення поняття „еліта” є концептуально неоднозначним. На нашу думку, перш за все необхідно розрізнити поняття „політична еліта” і „владна еліта”. До поняття „політична еліта” можна віднести як представників чинних владних структур, так і лідерів опозиційних політичних сил. Сутність поняття „владна еліта” фактично співпадає з класичним визначенням “правлячого класу”. Як відомо, Г. Моска вважав, що „правлячий клас” – це клас, який здійснює всі політичні функції, монополює володіє владою і користується її перевагами. Це найактивніші в політичному розумінні люди, орієнтовані на владу, організована меншість, яка керує неорганізованою більшістю [3, с. 35].

З погляду відомого політолога П. Шарана, який виводив головний показник маргінальності еліти з відхилення від однієї чи декількох характеристик, необхідних представникам даної групи: доходу, професійного статусу, освітнього рівня. Їхня відсутність в еліти, як вважав дослідник, неминуче веде до відхилення вправо від центра, підтримці правих ідей, що вважається причиною маргінальності [8, с. 96].

Наступним показником маргінальності еліти служать її морально-етичні якості, вірніше їхня відсутність. Так, Г.Ашин вважає, що дефініція „еліта” бере свій початок від латинського слова „elitis” – “краще, добірне, шляхетне”. У сучасному нам суспільстві установилося інше представлення про еліту, як про “хитрих, брехливих, жорстоких представників правлячої верхівки, що прагнуть уникнути контролю мас, захопивши якнайбільше влади” [1, с. 37].

На думку Г. Ашина, еліті приділяється особлива роль – на неї орієнтуються маси, її ж помітний демонстративно марнотратний спосіб життя, сприймається збіднілим і втомленим суспільством як виклик, породжуючи відчуження, до того ж ще і її тісний зв'язок із кримінальними структурами,

повсюдно розповсюджувана корупція збільшує відчуження населення від влади.

І, нарешті, третій показник, що робить політичну еліту маргіальною полягає в концентрації її уваги на своїх власних корисливих інтересах, джерелах самофінансування і налагодженні зв'язків, з підтримуючими її кланами і корпораціями. Політична еліта на пострадянському просторі позиціонується за суто формальною ознакою: хто при владі, то й еліта

Становище маргіальних політичних еліт у політичному просторі поглиблюється ще і тим, що вони свій вступ у владу розглядають як тимчасове, і відповідно, діють, як тимчасові правителі, „заклопотані, насамперед, особистим збагаченням” [2, с. 137]. Все це спричиняє низький рівень довіри громадян до органів і представників державної влади. Навряд знайдеться сьогодні в Україні політик, який би набрав 50 % голосів на виборах [6, с. 169]. Останні вибори Президента України це в повній мірі підтвердили, коли в другому турі виборів В. Янукович (переможець) набрав майже 49 % голосів виборців. Деякі дослідники взагалі ставлять під сумнів існування української політичної еліти. Так, О.Балакірева категорично заявляє: „Це міф, що в Україні існує політична еліта, незважаючи на те, що вона формально заявлена в соціальній структурі суспільства. На думку, наших громадян, майже 80 відсотків політичних і державних діячів вирішують власні проблеми. На сьогодні політична еліта України – це товар, який купується і продається на політичному ринку” [6, с. 169].

Економічна залежність, обмежене за часом перебування у владі, політичних еліт, змушує їх постійно або підлаштовуватись під політичний простір, або створювати нові „правила гри”, що вони огортають у вигідну для них правову форму і контролюють виконання цих формальних правових норм. Інша частина населення змушена до них пристосовуватися.

Про якість еліт судять по економічному стані суспільства, наскільки високий життєвий рівень населення, яка соціальна стабільність у країні. Економічний фактор відіграє не останню роль у процесі політичної дезорганізації. Низький рівень життя, безробіття, проблеми з охороною здоров'я нерідко відсувають політичні інтереси на другий план. У результаті чого політичні інтереси і політична система суспільства стають у пряму залежність від рівня забезпеченості населення основними благами: житлом, харчуванням, роботою. Звідси випливає повна впевненість у маргіальних груп населення, що успіху в житті можна домогтися без політичної і громадянської активності.

Цим активно користуються представники еліт, які прагнуть мати в наявності „масу”, а не організовані групи населення, руху, організації, основними характеристиками якої виступали б духовна ущербність, антиінтелектуалізм, апеляція до забобонів, так необхідні для спрощення процесу керування і нав'язування власних „правил гри”.

Процес агрегування політичних інтересів повинна здійснювати інтелігенція, що виступає організатором і рупором інтересів різних соціальних груп. Маргіальність даної групи, по-перше, зв'язана з економічною і політичною несамостійністю інтелігенції. Інтелігенція, будучи основним посередником між населенням і владою, тими, хто задовольняє інтереси, змушена відмовитися від виконання своєї основної функції: „зовнішнього оформлення політичної структури” [7, с. 18]; від підтримки населення в усвідомленні себе як спільності; від зміни їхнього маргіального становища, а навпаки неусвідомлено притупляє політичну активність.

По-друге, природне прагнення індивідів об'єднуватися в групи, з метою одержання підтримки, захисту, можливості відчутти себе потрібним веде до того, що індивіди намагаються приєднатися до тієї групи, інтереси якої хоча б малою мірою були б подібними з їхніми власними. Інтелігенція в цьому процесі відіграє значну роль, створюючи різні організації з короткостроковим періодом існування, постійно змінює „підшефні групи”, підлаштовуючись під їхні інтереси, що побуджує політичну активність населення, з однієї сторони. А, з іншого боку, – хаотичні переміщення індивідів у політичному просторі в пошуках організацій, що захищають їхні інтереси, веде до політичної дезорганізації і хаосу. Маргіальність політичної еліти й інтелігенції викликана, з одного боку, тим, що вона будить політичну активність населення – можливість контролювати державну владу, протидіяти економічному, соціальному, політичному пануванню; а з іншого боку – притупляють політичну активність, змушують відособлюватися від політичного процесу, вселяючи впевненість у неможливості що-небудь змінити.

Маргіальним вважаються, на нашу думку, також ті неелітарні політичні актори, хто не має можливості у зв'язку зі світоглядними, соціальними, демографічними, економічними і політичними факторами брати участь у керуванні суспільством.

Враховуючи вищезазначене можемо констатувати, що маргіальність української політичної еліти проявляється в наступному:

1. Політична еліта сучасної України не є, як того потребує забезпечення суспільного розвитку країни, позакласовою соціальною групою, що виражає інтерес суспільства в цілому. Це – верхівка панівного класу, що здійснює керівництво суспільством в ім'я підтримки соціальної системи, яка і ставить цей клас у привілейований стан.

2. Нинішня українська еліта своїми рисами, якостями, формами багато в чому антинародної діяльності потужно спричиняє народження і відповідної української бюрократії, яка вважає себе кінцевою метою держави і виражає сукупний інтерес панівного класу, тобто тієї ж еліти.

3. Глибокий і вражаючий суспільний парадокс України, як і більшості нових (на пострадянському

просторі) держав, полягає в тому, що нова еліта так і не з'явилася – ринковими трансформаціями, соціальними змінами управляють здебільш ті ж колишні компартійні лідери, що завели величезну і найбагатшу у світі на природні ресурси країну у глухий кут. То на які є прогресивні зміни, особливо щодо реалізації національної ідеї і національних інтересів, ми сподіваємось?

4. Коли акцентуємо увагу на досить низькому рівні української політичної еліти, то пригадується цікавий вислів Платона, який застерігав, що „ні для держави, ні для громадян не буде кінця нещастям, доки володарем держави не стане плем'я філософів”. Якого рівня „філософи” керують українською державою зрозуміти не важко.

5. Проблема турботи про загальне благо – одвічна проблема суспільного розвитку, коли громадськість не лише відповідно апелює до своєї правлячої еліти, але й коли еліта відповідає чи ні такій потребі. Для України, стосовно її еліти, це найгостріша проблема.

6. Домінуючою ознакою політичної сили української еліти виступає вміння поєднувати економічні і політичні інтереси, оскільки доступ до політичної влади є найважливішим економічним ресурсом.

7. Відношення між населенням і елітою носять маркетинговий характер, коли політичний продавець сам формує потреби різних соціальних груп, а повинно бути хоча б навпаки.

Джерела та література:

1. Ашин Г. Толерантність і еліта // *Влада*. – 2002. – № 5. – С. 35-42; 2. Восканян С.С. Тенденции формирования и развития политической элиты постсоветской

России. – Волгоград: Перемена, 2001. – 256 с.; 3. Дмитренко І. Самозвана „еліта” чи просто номенклатура? // *Віче*. – 2003. – № 8. – С. 30-42; 4. Злишков В. Проблеми соціальної самоідентифікації української еліти // *Соціальна психологія*. – 2004. – № 6. – С. 2-11; 5. Малахов В.А., Єрмоленко А.М. Етика і політика: проблеми взаємозв'язку. – К.: Стилос, 2000. – 216 с.; 6. Політична етика України: проблеми трансформації // *Політичний менеджмент*. – 2007. – № 4. – С. 168-174; 7. Умакин С.А. Интеллигентность сквозь призму интересов // *Политические исследования*. – 1998. – № 7. – С. 15-22; 8. Шаран П. Элиты // *Мир политики*. – М., 1983. – С. 92-104.

Vasyl Karpo

Marginality of the Ukrainian Political Elite: Theoretical and Methodological Aspects

The article studies theoretical and methodological aspects of the Ukrainian political elite. The author stresses on the issues of political elite formation, interconnection of economic and political aspects in the process of modern elite shaping.

One of the reasons of such marginality is the fact that the former communist-totalitarian nomenclature has become political elite, which managed to stay at power and secure their wealth due to changing of ideological guidelines. Accordingly, these elite are not able to formulate the principles of the Ukrainian national idea as well as perspectives of economic and political development of the Ukrainian society for a long time.

Key words: political elite, power, transformation, marginality, society, nomenclature, moral, bureaucracy.

© Тарас Лупул
(м. Чернівці)

УДК: 323.1(71)

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА АМБІВАЛЕНТНІСТЬ МОДЕЛЕЙ „БАГАТОКУЛЬТУРНІСТЬ” ТА „ЕТНІЧНИЙ КАНАДЕЦЬ”

ЯК ТИПВ КОЛЕКТИВНОГО ПРОЕКТУ СУЧАСНОГО КАНАДСЬКОГО НАЦІЄТВОРЕННЯ

„Канадець” як „етнічна категорія” має чимало застосувань у тому числі і стосовно політики та феномену багатокультурності. Процеси інтеграції є двобічним, через який іммігранти з одного боку, а канадські інституції з іншого обопільно пристосовуються через вироблення, провадження та упорядкування культурних, мовних та релігійних різноманітностей. Щоб це довести слід зосередити увагу на трьох сферах політичної та суспільної реальності: співвідношення „етнічності” та „самобутності”, лібералізму та нелібералізму, колективної дії та індивідуального вибору.

Ключові слова: багатокультурність, етнічне походження, етнічний канадець, канадська ідентичність, націєтворення, ліберальні та неліберальні соціальні практики.

Поняття „багатокультурність” в Канаді означає різні, але взаємопов'язані явища: 1. Демографічну реальність канадського населення: так, вже на початку 1970-х років: „канадців німецького походження” (1317200 млн.

чол.) було більше аніж загальної чисельності жителів таких провінцій як Саскачеван (926245 тис. чол.), Манітоба (988250 тис. чол.), Нова Шотландія (788960 тис. чол.); українців (580660 тис. чол.) нараховувалось більше аніж жителів Ньюфаундленду, канадців італійського походження (730820 тис.) більше населення Нової Шотландії [13, р. 1]. А вже на середину 1990-х років 40% канадських громадян „мали „не-англійську” та „не-французьку культурну спадщину [17, р. 997]”; 2. Ідеологію культурного плюралізму як позитивну та відмінну рису канадського суспільства від американського „плавильного казана”. 3. Політику урядових ініціатив, спрямовану на визнання, підтримку, расово та культурної різноманітності на федеральному, провінційному та муніципальному рівнях.

Саме ця політика поставила під сумнів мовний дуалізм канадської нації: „оскільки мова є істотною частиною культури для більшості народів, її визнання має величезне символічне значення [6, р.168].”

І справді, багатокультурність швидко стала на